

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.9:351.745.7:343.35

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.2.25>

ЛУЦАК С.Г.

**ЗАРУБІЖНІ ПРАКТИКИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ,
ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ**

**FOREIGN PRACTICES OF COMBATING CORRUPTION CRIMES COMMITTED
BY POLICE**

У статті констатовано, що наукові порівняльні дослідження функціонування служб внутрішньої (власної) безпеки в низці країн світу відіграють важливу роль у процесі реформування відповідних підрозділів в Україні, оскільки надають орієнтири для адаптації перевірених зарубіжних практик. Позитивний зарубіжний досвід демонструє, що ефективне забезпечення захисту системи поліції від корупційних злочинів ґрунтується на впровадженні комплексу інституційних, правових та освітньо-превентивних заходів. Серед основних механізмів, що застосовуються в інших країнах, виокремлено: прийняття єдиних стандартів протидії корупції в органах поліції, які регулюють як етичну поведінку персоналу, так і процедури внутрішнього контролю; чітке нормативне визначення дозволених видів діяльності для поліцейських, з метою уникнення конфлікту інтересів та зловживань службовими повноваженнями; посилення кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів у поєднанні з підвищенням рівня матеріального та соціального забезпечення працівників поліції, що формує умови для їх доброчесної поведінки; впровадження спеціалізованих навчальних курсів і тренінгів у системі професійної підготовки, зокрема з питань антикорупційної етики, реагування на провокації, повідомлення про факти правопорушень серед колег.

У межах порівняльного аналізу доведено, що найбільша вірогідність корупційних зловживань спостерігається в підрозділах, де відсутній ефективний адміністративний нагляд і громадський контроль. Саме тому у більшості країн Європейського Союзу протягом останніх років сформувалася тенденція до уніфікації антикорупційних ініціатив, які передбачають прозору підзвітність поліції, створення незалежних органів розслідування та активне залучення громадських інституцій.

Результати дослідження підтверджують доцільність імплементації в українську практику окремих елементів антикорупційної політики, апробованих у таких країнах, як Велика Британія, Німеччина, Польща, Словаччина, США, Франція. Зокрема, йдеться про ефективну реалізацію превентивних, аналітичних, контрольних та просвітницьких заходів, що спрямовані на виявлення та усунення ризиків корупційної поведінки серед поліцейських.

Ключові слова: *службова злочинність, поліцейський, Національна поліція України, правоохоронна практика, зарубіжний досвід, протидія злочинам, сфера службової діяльності.*

The article states that scientific comparative studies of the functioning of internal (own) security services in a number of countries of the world play an important role in the process of reforming the relevant units in Ukraine, as they provide guidelines for adapting proven foreign practices. Positive foreign experience demonstrates that effective protection of the police system from corruption crimes is based on the implementation of a complex of institutional, legal and educational and preventive measures. Among

the main mechanisms used in other countries, the following are highlighted: adoption of uniform standards for combating corruption in police bodies, which regulate both the ethical behavior of personnel and internal control procedures; clear regulatory definition of permitted types of activities for police officers, in order to avoid conflicts of interest and abuse of official authority; strengthening criminal liability for committing corruption crimes in combination with increasing the level of material and social security of police officers, which creates conditions for their honest behavior; introduction of specialized training courses and trainings in the professional training system, in particular on anti-corruption ethics, responding to provocations, reporting facts of offenses among colleagues.

Within the framework of the comparative analysis, it was proven that the greatest probability of corruption abuses is observed in units where there is no effective administrative supervision and public control. That is why in most countries of the European Union in recent years a tendency has been formed towards the unification of anti-corruption initiatives, which provide for transparent accountability of the police, the creation of independent investigative bodies and the active involvement of public institutions.

The results of the study confirm the feasibility of implementing into Ukrainian practice certain elements of anti-corruption policy, tested in such countries as the United Kingdom, Germany, Poland, Slovakia, the USA, and France. In particular, it concerns the effective implementation of preventive, analytical, control and educational measures aimed at identifying and eliminating the risks of corrupt behavior among police officers.

Key words: *official crime, police officer, National Police of Ukraine, law enforcement practice, foreign experience, combating crimes, sphere of official activity.*

Постановка проблеми. Сфера службової діяльності правоохоронних органів відіграє фундаментальну роль у забезпеченні верховенства права, підтриманні публічного порядку та захисті прав і свобод громадян. Водночас саме правоохоронна система, за умови недостатнього контролю та неефективного механізму підзвітності, може перетворитися на джерело серйозних загроз, зокрема у вигляді корупційних проявів. Корупційні злочини, вчинені поліцейськими, завдають значної шкоди довірі суспільства до органів правопорядку, нівелюють зусилля держави у сфері кримінальної політики та підривають легітимність державної влади загалом.

У цьому контексті особливої актуальності набуває компаративний аналіз зарубіжного досвіду протидії корупційним злочинам у сфері службової діяльності поліцейських. Зарубіжна практика демонструє різноманітні підходи до виявлення, розслідування та попередження таких порушень, а їх дослідження дозволяє не лише ідентифікувати ефективні інструменти боротьби зі службовими правопорушеннями у поліції, але й адаптувати їх до українських умов з урахуванням національної специфіки правової системи, суспільних очікувань і потреб реформування сектору безпеки. Застосування таких підходів може стати дієвим чинником у підвищенні рівня підзвітності поліцейських, зменшенні латентності службових злочинів та утвердженні демократичного контролю за діяльністю правоохоронних органів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі питання протидії службовим злочинам в правоохоронних структурах розглядали П. П. Андрушко, О. М. Бандурка, В. В. Бардачов, В. Є. Боднар, О. Ю. Бусол, О. М. Ігнатів, М. В. Кікалішвілі, В. О. Мартиненко, Н. К. Макаренко, В. М. Трепак, О. В. Шевченко та ін. Вагомий науковий вклад згаданих учених у розроблення зазначеної проблематики є беззаперечним, проте в умовах сьогодення назріла необхідність дослідження зарубіжних практик протидії корупційним злочинам, що виняються поліцейськими.

Виклад основного матеріалу. Корупція в органах поліції становить глобальну проблему, що суттєво підриває довіру суспільства до правоохоронної системи, унеможливорює реалізацію принципів правової держави та сприяє формуванню сприятливого середовища для розвитку системної злочинності. Аналіз зарубіжного досвіду засвідчує, що ефективна протидія таким негативним явищам є можливою лише за умови комплексного підходу, який охоплює інституційні, правові та організаційні заходи щодо попередження, виявлення і притягнення до відповідальності осіб, причетних до корупційних правопорушень у сфері правоохоронної діяльності.

Зарубіжні практики протидії корупції в поліції становлять значний інтерес як у теоретичному, так і прикладному аспектах. Особливості реалізації антикорупційної політики в межах

окремих держав зумовлені низкою чинників, зокрема історичними, ментальними, економічними та культурними особливостями розвитку відповідних правових систем. Водночас варто виокремити певні універсальні підходи, що демонструють ефективність у зниженні рівня корупційних проявів серед представників правоохоронних органів. Однак кожна країна, з урахуванням національної специфіки, адаптує ці методи до власних умов функціонування правоохоронної системи, що забезпечує формування сталих механізмів протидії та запобігання корупційній діяльності.

Як зазначає Б. Г. Безгинський, зниження рівня корупції в Україні можливе шляхом активного впровадження та реалізації програм міжнародного обміну досвідом із державами, в яких антикорупційна політика демонструє високий рівень ефективності [1, с. 48–49]. Запозичення механізмів реалізації антикорупційного законодавства, апробованих у зарубіжній практиці, може стати суттєвим чинником у формуванні дієвих підходів до протидії корупції в національному контексті. Використання міжнародного досвіду дає змогу виявити найбільш ефективні засоби впливу при розробці системи заходів із запобігання та протидії корупції, зокрема в діяльності судових органів України.

С. А. Подоляка наголошує на необхідності комплексного аналізу як позитивного, так і негативного досвіду зарубіжних країн у сфері боротьби з корупцією [2, с. 354]. Об'єктом наукового дослідження мають виступати не лише держави з низьким рівнем корупції, але й ті, що, попри тривалу боротьбу, не досягли суттєвого прогресу в подоланні цього явища. Позитивний досвід доцільно адаптувати та впроваджувати у правову систему України, тоді як аналіз негативних прикладів дозволяє уникнути повторення помилок та сприяти формуванню більш ефективних стратегій протидії корупції.

У сучасних умовах боротьби з корупцією ключову роль відіграє ефективне функціонування спеціалізованих інституцій, здатних здійснювати як превентивні, так і репресивні заходи. У Республіці Польща система протидії корупції охоплює всі рівні державного управління та реалізується трьома основними інституціями: Центральним антикорупційним бюро (CBA), Агенцією внутрішньої безпеки (ABW) та Центральним слідчим бюро поліції (CBŚP). Ключовою особливістю польського антикорупційного механізму є акцент на превентивних заходах. Зокрема, значна увага приділяється інформуванню громадськості щодо ризиків корупційної поведінки, способів її уникнення та залучення населення до антикорупційної діяльності. Важливу роль у цьому процесі відіграють освітні програми, інформаційні кампанії, електронні сервіси з відкритим доступом до державної інформації та онлайн-інструменти громадського контролю. Наприклад, система електронних закупівель і прозорого бюджетування в Польщі дозволяє значно знизити ризики зловживань та сприяє формуванню довіри до державних інституцій [3, с. 120].

Позитивним прикладом просвітницької антикорупційної роботи є функціонування національного навчального порталу «Антикорупція», що містить освітні матеріали для держслужбовців і правоохоронців, а також періодичні видання, серед яких слід відзначити журнал «Przegląd Antykorupcyjny» [4].

Система антикорупційного контролю в поліції Польщі включає й обов'язкове щорічне декларування майнового стану працівниками поліції, так звані «декларації власності», що сприяє виявленню потенційних конфліктів інтересів. У 2021 році урядом Польщі прийнято нову Антикорупційну стратегію на 2021–2025 рр., яка передбачає удосконалення законодавчого регулювання, активізацію міжвідомчої співпраці, а також імплементацію міжнародних антикорупційних стандартів, зокрема рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO) [4].

Інші європейські держави також застосовують ефективні інструменти інституційного стримування корупції в поліції. Наприклад, у Словацькій Республіці на рівні відомчих нормативно-правових актів (накази Міністра внутрішніх справ, розпорядження Президента поліції) затверджено перелік заборонених для поліцейських видів діяльності, що мають високий корупційний потенціал.

У Федеративній Республіці Німеччина функціонує «Антикорупційний кодекс» (Antikorruptionsrichtlinie), у якому детально окреслено сфери службової діяльності з підвищеним ризиком корупції, наведено типові ознаки корупційної поведінки, а також встановлено алгоритми дій працівника поліції у разі виникнення ситуацій, що можуть сприяти вчиненню корупційного правопорушення.

Водночас у більшості країн ЄС запроваджено інститути незалежного нагляду за діяльністю правоохоронних органів. Зокрема, одним із найефективніших механізмів запобігання корупції серед поліцейських є створення структур внутрішньої безпеки, які організаційно та функціонально не підпорядковуються місцевим управлінням поліції, а перебувають у підпорядкуванні

вищих органів виконавчої влади або Міністерства юстиції. Такий підхід забезпечує об'єктивність контролю, зменшує ризики кругової поруки та сприяє підвищенню рівня відповідальності за дотримання стандартів етичної поведінки у правоохоронній діяльності.

США. У більшості юрисдикцій діють підрозділи Internal Affairs (IA), що розслідують неправомірну поведінку правоохоронців. Також засновано Civilian Review Boards (громадські наглядові ради), які можуть ініціювати перевірки поліції, мати право на допит свідків і доступ до внутрішніх матеріалів. В Internal Affairs входять спеціальні відділи при великих поліцейських та шерифських управліннях, що займаються розслідуванням порушень службової дисципліни, зловживань, корупції й іншої неправомірної поведінки працівників [5]. Наприклад, у Лос-Анджелесі IA співпрацює із Поліцейською комісією та цивільним інспектором, що забезпечує систему стримувань і противаг. IA-розслідування можуть проводити професійні інвестигатори, з рекомендаціями щодо дисциплінарних заходів, хоча остаточне рішення зазвичай приймає керівництво – шериф чи начальник поліції, інколи – цивільна комісія. Також, у Тампа PD створили IAU для внутрішніх розслідувань із чіткими процедурами, гарантіями прав підозрюваних офіцерів, включаючи представництво та захист від переслідування [6].

Civilian Review Boards (громадські наглядові ради). Ці комісії зазвичай складаються з незалежних громадян, призначених місцевими органами влади (мером чи радами). Функції: аналізують завершені IA-розслідування, перевіряють їх об'єктивність і повноту [7]. Можуть ініціювати власні перевірки, включно з допитами свідків, доступом до матеріалів справ, отриманням рекомендацій щодо додаткових дій. Окремі ради мають право вимагати допит та документи, навіть проводити власне розслідування і видавати директиви щодо подальших дій. Оцінки ефективності показують, що такі ради можуть бути не менш справедливими, ніж IA, хоча їх ресурси й повноваження важливі для реального впливу.

У США відповідальність працівників правоохоронних органів за вчинення кримінальних правопорушень передбачена як загальними нормами кримінального законодавства, так і спеціальними кримінально-правовими положеннями, що регулюють професійну діяльність службовців поліції. Залежно від характеру правопорушення, на порушників можуть бути накладені основні та додаткові види кримінального покарання, зокрема: позбавлення волі, штрафи, конфіскація майна, а також заборона обіймати певні посади чи займатися конкретними видами діяльності. Наприклад, відповідно до норм федерального законодавства, вимагання або спроба вимагання з боку працівника поліції під час виконання службових обов'язків тягне за собою кримінальну відповідальність у вигляді штрафу, позбавлення волі на строк до трьох років або застосування обох санкцій одночасно [8].

Антикорупційна стратегія правоохоронної системи США ґрунтується на багаторівневій системі реагування на прояви корупції в органах поліції. Одним із ключових напрямів є забезпечення високих стандартів професійної етики та дисципліни серед особового складу. Усі кандидати на службу в поліції піддаються ретельному відбору, що передбачає всебічну перевірку особистих і професійних якостей, проходження психофізіологічного тестування із використанням поліграфа, оцінку рівня стресостійкості та готовності дотримуватися морально-етичних норм.

З метою запобігання корупційним ризикам у діяльності співробітників Федерального бюро розслідувань (ФБР) широко застосовується система ротації кадрів, яка унеможливає тривале перебування службовця на одному й тому самому посту, що істотно знижує імовірність встановлення неформальних зв'язків із представниками місцевих еліт або організованого кримінального середовища. Крім того, у структурі Головного управління ФБР функціонує спеціальний підрозділ внутрішніх розслідувань (Inspection Division), уповноважений здійснювати контроль за службовою поведінкою співробітників та проводити розслідування за фактами зловживань, професійної недоброчесності або перевищення повноважень [9].

Особливу увагу в США приділено формуванню антикорупційної культури в органах поліції. У цьому контексті вартій уваги досвід регулярного інформування громадськості про виявлені факти порушень службової дисципліни або корупційних дій з боку правоохоронців. Зокрема, видається спеціалізоване періодичне видання – «Національний бюлетень негідної поведінки» (*National Police Misconduct Reporting Project*), в якому публікуються узагальнені статистичні та аналітичні матеріали щодо випадків жорстокості, бездіяльності, зловживань службовим становищем та інших порушень етичних стандартів працівниками поліції [10].

Зазначений підхід демонструє високий рівень відкритості правоохоронної системи США та сприяє посиленню суспільної довіри до правоохоронних органів. Такий досвід доцільно імплементувати й в Україні. Зокрема, у вітчизняних відомчих медіа Міністерства внутрішніх

справ України, Національної поліції України доцільним є створення постійної рубрики, присвяченої висвітленню реальних прикладів порушення службової дисципліни, фактів корупційних діянь з боку працівників поліції, їх правових наслідків і застосованих заходів дисциплінарного чи кримінального впливу. Така практика сприятиме формуванню принципів прозорості, відповідальності та доброчесності у діяльності національних правоохоронних органів.

Країною з низьким рівнем корупції у поліції вважається Велика Британія. На відміну від традиційних для цієї країни правових принципів, антикорупційні закони зобов'язують службових осіб доводити свою невинуватість стосовно корупційних правопорушень (тобто у правовій системі «колиски демократії» Великої Британії щодо корупційних діянь закріплено принцип презумпції винуватості). З метою протидії корупції у країні створено автономні поліцейські підрозділи, головним завданням яких є пошук та притягнення до відповідальності поліцейських, винних у вчиненні корупційних правопорушень. Для викриття та доказування корупційних діянь спеціальні підрозділи внутрішньої безпеки вживають різноманітних заходів та застосовують методи, зокрема, проводять таємні операції, опитування, збирають відомості як від постійних інформаторів, так і з інших джерел, які надають повідомлення у конфіденційній формі. Після уточнення оперативних даних за санкцією відповідного начальника проводиться подальше поглиблене розслідування. У процесі слідства вирішується питання про початок кримінального переслідування або притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності [11, с. 119]. Ці спеціалізовані підрозділи (аналог вітчизняних підрозділів внутрішньої безпеки), що займаються винятково справами, пов'язаними з корупційними правопорушеннями, мають найвищий рівень матеріального забезпечення та фінансування. Ефективність їх діяльності визначається результативністю розгляду кримінальних справ, а також кількістю поліцейських, покараних за корупційні правопорушення [12].

Завдяки злагодженій антикорупційній «стратегії профілактики» поліція Великої Британії системно вивчає потенційних кандидатів на посади поліцейських, створює системи захисту інформації та обмежує доступ до них сторонніх осіб. Водночас значна увага приділяється етичному вихованню як одному з компонентів запобігання виявам корупції серед поліцейських [13, с. 144].

Німеччина. Важливу роль у боротьбі з корупцією у ФРН відіграє Федеральне кримінальне відомство. Цей поліцейський орган розробляє стратегію, тактику та методику боротьби з корупцією й організованою злочинністю, здійснює координацію зусиль німецької поліції. Привертає увагу такий факт: оприлюднюючи поліцейську статистику за 2020 р., рада міністрів внутрішніх справ ФРН відзначила зменшення кількості виявлених фактів службових злочинів, у тому числі хабарництва та корупції, назвавши таку ситуацію «загрозливою для суспільства», і звинувативши своїх підлеглих у неефективності боротьби з корупційними правопорушеннями. З оприлюднених даних доцільно звернути увагу на те, що у відсотковому співвідношенні корупціонерів загалом 7,9 % припадає на поліцію, і це є третій за кількістю виявлених випадків показник після будівництва (25,6 %) та охорони здоров'я (15,8 %) [14].

Крім Федерального кримінального відомства, завдання виявлення та попередження фактів корупції серед поліцейських Німеччини покладається на найбільш досвідчених керівників, які мають право проводити службову перевірку інформації про корупцію серед поліцейських, яка надходить з різних джерел, у тому числі анонімних. Кількість таких керівників обмежена і береться у відношенні один на 700 працівників особового складу. Матеріали перевірок після їх завершення доповідаються першому керівникові для вжиття заходів. У разі підтвердження у діях поліцейського корупційного злочину матеріали направляються до прокуратури для відповідного реагування, а саму особу звільняють з поліції [15].

Слушною для ознайомлення є практика німецького кримінального процесу з використанням як доказів повідомлень секретних джерел оперативно-розшукової діяльності про вияви корупції. Таке використання можливе двома способами: по-перше, шляхом допиту працівника поліції (підрозділу внутрішньої безпеки) про те, що йому відомо зі слів секретного агента, який залишається для суду анонімним; по-друге, шляхом допиту самого секретного інформатора без розкриття учасникам процесу його особи. Водночас для змагального типу процесу обидва ці способи неприйнятні, оскільки перший з них порушує принцип безпосередності, а другий – принцип рівності сторін. Цим, зокрема, пояснюється обмеженість використання відомостей секретних джерел лише деякою категорією справ [16].

У Федеральній кримінальній службі (ВКА) існують спеціальні відділи, які здійснюють антикорупційну діяльність як на національному, так і міжнародному рівнях, підпорядковуються Федеральному міністерству внутрішніх справ [17]. Законодавчо запроваджено вимогу до всіх

федеральних органів і відомств (включно з поліцією) виявляти зони корупційної вразливості та впроваджувати заходи протидії. На рівні федеральних земель можуть працювати *Beauftragte für Korruptionsprävention* – уповноважені з питань запобігання корупції з незалежним статусом.

Франція. Функціонує *Inspection Générale de la Police Nationale (IGPN)* – «поліція поліції», що проводить аудит, журналістські перевірки, розслідування дисциплінарних і кримінальних справ, а також слідкує за дотриманням етичних норм. IGPN має статус окремого органу, що не залежить від місцевих підрозділів: її очолює магістрат, і вона діє «на рівні рівні з поліцією», зі своїми ресурсами й бюджетом. У 2024 році IGPN планує створення спеціального підрозділу з протидії корупції, а також проводить навчання менеджерів щодо виявлення слабких сигналів [18].

Висновки. У межах дослідження здійснено компаративний аналіз підходів до реалізації державної політики (стратегії) протидії правопорушенням, що вчиняються поліцейськими в окремих зарубіжних країнах. Встановлено, що найчастіше випадки службових зловживань мають місце в підрозділах, де відсутній ефективний контроль за діяльністю особового складу з боку керівництва та незалежних зовнішніх інституцій.

В останнє десятиріччя в більшості країн Європейського Союзу спостерігається чітка тенденція до гармонізації антикорупційних ініціатив у поліцейській сфері. Це зумовлено як міждержавними угодами та спільними програмами з протидії корупції, так і активним обміном інституційним досвідом у впровадженні ефективних антикорупційних механізмів.

До ключових напрямів забезпечення інституційного захисту поліції від корупційних правопорушень і зловживань службовим становищем в інших державах належать: уніфікація правових стандартів протидії корупції в правоохоронних органах; регламентація службових процедур та алгоритмів виконання повноважень співробітниками поліції; посилення кримінальної відповідальності поліцейських за вчинення корупційних злочинів у поєднанні з покращенням матеріального та соціального забезпечення особового складу; впровадження обов'язкових навчальних програм з питань етики, запобігання корупції та конфлікту інтересів.

Особливості організації запобіжних заходів значною мірою залежать від характеру поширених схем зловживань. Так, ефективними механізмами, апробованими в окремих країнах, визнано: обов'язкове подання декларацій про доходи та майно з подальшим аналізом джерел їх походження службами внутрішньої безпеки (Польща); функціонування автономних підрозділів поліції, завданням яких є розслідування протиправної діяльності поліцейських (Німеччина); створення мобільних інспекційних груп для здійснення як планових, так і раптових перевірок поліцейських структур різних рівнів (Словаччина); використання даних від конфіденційних інформаторів як допустимих доказів у кримінальному провадженні проти поліцейських (США); спеціальна етично-психологічна підготовка поліцейських до протидії спробам провокації неправомірної вигоди або підбурювання до злочину (Велика Британія); законне використання поліграфа для перевірки достовірності показань у службових розслідуваннях (США, країни ЄС); залучення інститутів громадянського суспільства до контролю за дотриманням антикорупційного законодавства в діяльності поліції, включаючи участь у наглядових комісіях та розслідуваннях (Франція).

Систематизація та вивчення зазначених практик створюють підґрунтя для формування ефективної моделі протидії корупційним злочинам у лавах поліції, адаптованої до правових і соціокультурних умов України.

Список використаних джерел:

1. Безгинський Б. Г. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні : дис. ... докт. філософ. : 081 – Право. Київ, 2022. 195 с.
2. Подоляка С. А. Адміністративно-правове забезпечення протидії корупції в органах прокуратури в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 457 с.
3. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні в контексті сучасної антикорупційної стратегії : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 479 с.
4. *Edukacyjny portal o antykorupcji*. URL: <http://www.antykorupcja.gov.pl/ak/wydawnictwa-cba/publikacje-w-jezyku-pol/przeglady-antykorupcyjny>.
5. *Citizen Review of Police: Approaches and Implementation*. US Department of Justice, NIJ, 2020. URL: https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/184430.pdf?utm_source=chatgpt.com
6. *Internal Affairs Unit – The Policeman's Friend or Foe*. URL: https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/internal-affairs-unit-policemens-friend-or-foe-critical-issues-law?utm_source=chatgpt.com

7. Oversight Models: Is one model better than another? National Association for Civilian Oversight of Law Enforcement. URL: https://www.nacole.org/oversight_models?utm_source=chatgpt.com
8. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія. К. : КНТ, 2007. 596 с.
9. Антикорупційний менеджмент: підручник. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 680 с.
10. Богомолов А. В. Деякі аспекти міжнародного досвіду протидії корупції. *Science Time*. 2014. № 12. С. 47–52.
11. Трепак В. М. Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні : дис. ...докт. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2020. 481 с.
12. Досвід країн Європейського Союзу щодо протидії злочинам, пов'язаним з корупцією, та захисту фінансових інтересів держави : аналіт. огляд / упоряд.: І. Кржечковський, В. В. Тацієнко, С. С. Чернявський; Нац. акад. внутр. справ, Консультат. місія ЄС в Україні. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 276 с.
13. Куліш А. Досвід боротьби з корупцією в поліції Великої Британії. *Право України*. 2005. № 12. С. 141–145.
14. Підбережник Н. П. Антикорупційна політика в країнах Західної Європи: досвід для України. *Ефективність державного управління*. 2023. Вип. 37. С. 123–132.
15. Успіх боротьби з корупцією від Німеччини. *Громадська організація Всеукраїнський центр протидії корупції та сприяння правоохоронним органам*. URL: <http://anticorruption.com.ua/news-usph-borotbi-z-korupciyeu-vd-nmechchini.html>
16. Основи кримінального процесу Федеративної республіки Німеччина : навч. посіб. / В. А. Савченко, Я. І. Соловій, В. І. Фелик, В. Д. Юрчишин. Х. : Право, 2017. 372 с.
17. ВКА – Bundeskriminalamt. *Офіційний сайт*. URL: https://www.bka.de/EN/Home/home_node.html?utm_source=chatgpt.com
18. Inspection générale de la police nationale (IGPN). *Офіційний сайт*. URL: https://www.police-nationale.interieur.gouv.fr/nous-decouvrir/notre-organisation/organisation/linspection-generale-de-police-nationale-igpn?utm_source=chatgpt.com